

PÁLYÁZATI BESZÁMOLÓ

Nemzeti Kulturális Alap Múzeumok Kollégiuma
Múzeumi évkönyvek közzététele
Altéma kódszáma: 209188/16

Dobó István Vármúzeum
Pályázati azonosító: 209188/00058

AGRIA LV.

ANNALES MUSEI AGRIENSIS
Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve

Szerkesztő: H. SZILASI ÁGOTA
Grafikai tervezés, tördelés: ERDŐS ARANKA

ISSN 0236-9168
Nyomdai munkák: Valdenor Kft.
Eger, 2024–2025

A magyarországi múzeumok sajátossága, hogy a gyűjtemények gyarapítása, megőrzése és a kiállítások rendezése, a közművelődési, múzeumpedagógiai és turisztikai tevékenységük mellett kezdetektől fogva elsődleges fontosságú volt számukra az új tudományos kutatási eredmények saját kiadványokban történő publikálása. Az egri Dobó István Vármúzeum is, mint kiadói joggal rendelkező tudományos műhely, 1963-tól jelenteti meg évkönyvét, 1981 óta Agria néven. Mivel az Nemzeti Kulturális Alap Múzeumok Kollégiuma is támogatja és fontosnak tartja a múzeumok szakmai évkönyvének nyomtatott formában történő kiadását, igyekeztünk kihasználni ezt a lehetőséget az AGRIA = Anales Musei Agriensis – a Dobó István Vármúzeum Évkönyve megjelentetéséhez ezen alkalommal is. Kiadványunkban továbbra is elsősorban Eger és Heves megye történeti (régészet, történelem, néprajz, irodalomtörténet, művészettörténet) kutatásait adjuk közre. A most megjelent kötet publikációs lehetőséget biztosít muzeológusainkon túl szakmai partnereink – egyetem, levéltár, kutatóintézetek, a megye múzeumai – kutatóinak is. A kötet tanulmányai a tudományos publikációk szabályai szerint készültek: jegyzetapparátussal és szakkibibliográfiával, angol nyelvű rezümével. Az LV. kötet publikációs forrást biztosítanak a különböző tudományterületeken való továbblépéshez, és a felsőfokú oktatásba is beépülve hozzájárulnak múltunk, nemzeti hagyományaink minél teljesebb megismeréséhez. Jól tükrözik a múzeum gyűjtőkörét, az intézményben művelt tudományterületeket. Mindeközben egyre inkább törekszünk a modern vizuális megjelenítést előtérbe helyezni a tudományos kiadványok esetében is. A nyomtatott és elektronikus formátum és verziók között egyre inkább sikerül a megfelelő egyensúlyt megtartanunk, hiszen mind a hagyományos megjelenésnek, mind az internetes megjelenésnek funkciója, feladata és közönsége van. Ennek megfelelően törekszünk arra, hogy ez a kötet is a megjelenés után a Hungaricana digitális adatbázisba feltöltésre kerüljön – úgy, mint a korábbi kiadványaink.

A kötetben több tudományterület tanulmányai – összesen 20 dolgozat – jelent meg:

- 3 régészeti témájú,
- 11 történeti témájú,
- 2 néprajzi témájú,
- 1 irodalomtörténeti vonatkozású
- 3 művészettörténeti témájú

Az LV. kötetben is angol nyelvű rezümék egészítik ki a tanulmányokat.

A kötet terjesztését a pályázati kiírásnak megfelelően vállaljuk és az eddig megszokott módon a szakmai közegben (megyei hatókörű városi múzeumok, velünk kapcsolatban lévő könyvtárak, levéltár) és az érdeklődők számára elérhetővé tesszük.

TARTALOM

NAGY LÁSZLÓ

Képzelt valóság? Gondolatok Heves vármegye régészeti lelőhelyadatainak vizsgálata kapcsán

GAL ANDREA - GUBA SZILVIA - FARKAS CSILLA

A Nagykökényesei Általános Iskola szemleltető gyűjteményének régészeti tárgyai

NAGY NÁNDOR

A középkori Kishatvan. Történeti vázlat egy elfeledett Pest megyei településről

BUJDOSNE PAP GYORGYI

Sukán János kassai polgár testamentuma

B. GÁL EDIT

„*Anya rosszabbat nem szülhetett e földre*” Házastársi vita a 18. században

FEJÉR INGRID

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc ereklyéi a Dobó István Varmúzeumban

PAP JÓZSEF

A népképviselési rendszer a dualizmus kori Egerben

MÉSZÁROS ÁDÁM

Az észak-hevesi néptanítók mindennapjai a polgári magyar állam első éveiben 1869 és 1876 között

HADOBÁS ESZTER

A jogakadémiai képzés több lépcsős átalakítása és megvalósítása az egri jogakadémián 1874 és 1913 között

MOLNÁR DÁVID

Adalékok az egri munkásmozgalmi irányzatok kialakulásának történetéhez. Szabó Sándor útja a legényegylettől a szocializmusig

GYEBNÁR KRISTÓF

„*Milassin Kornél ellen a támadást akkor fogjuk megindítani, amikor a vármegyében*

a választott tisztviselőket megválasztottuk” Heves vármegye közigazgatásának ujjaszervezése és a főispánt ért támadások, 1944–1945

GÁL MÁTÉ

Rákosi Mátyás kecskeméti beszédétől az MDP II. Kongresszusáig. Kulákpolitika Egerben (1948–1953)

GORTVA JÁNOS

A sport, mint a propaganda eszköze Heves megyében a Rákosi-korszak kezdetén

SZUROMI RITA:

„*A sajtó fegyver a párt kezében*” A Népszó és a párt megyei szervezetének kapcsolata a Kádár-korszakban

ZÁBRÁTKY ÉVA

Holló Valéria és a népi iparművészet

CSÁSZI IRÉN

Rupert Antal egri kadarmester Göre hordói

BÉCSINÉ GÁRDONYI ÉVA - SZ. KIRÁLY JÚLIA

Gárdonyi Géza eltűnt felesége és legkisebb gyermeke

H. SZILASI ÁGOTA

Műtörténet – Árpád fejedelemmé választása, 1854 – Kovács Mihály (1819-1892) festménye alapján készült litográfia

BOROS LILI

Vizuális és szöveges narratíva Lesznai Anna *A kis pillangó utazása Lesznán és a szomszédos*

Tündérorságban című mesekönyvében

TOTH GRÉTA

„*Kombájn a hevesi járásban*” - Kondor Béla Felszabadulási mappája

A KÖTET SZERZŐI

A KÖTET TANULMÁNYINAK BEMUTATÁSA

NAGY LÁSZLÓ

KÉPZELT VALÓSÁG?

CONDOLATOK HEVES MEGYE RÉGÉSZETI LELŐHELYADATAINAK VIZSGÁLATA KAPCSÁN

Heves megyében 2024 tavaszán 1163 regisztrált régészeti lelőhely volt ismert, melyek a megye területének 1.11%-át fedték le. Ezzel Heves országos szinten a legalacsonyabb régészeti érintettséggel rendelkező megye, ami a kutatás jelentős elmaradásaira világít rá. A lelőhelyek ráadásul rendkívül egyenlőtlenül oszlanak el a megye területén. A legjobban ismertnek messze a Mátra- és Bükkalja, illetve azok Alfölddel érintkező sávja tekinthető, míg a megye északi és déli részén komoly kutatási hiányosságok fedezhetők fel - e helyzeten véleményünk szerint szisztematikus, világos módszertannal végzett régészeti topográfiai munkával, illetve a meglevő lelőhelyek revíziójával lehetne javítani.

GÁL ANDREA – GUBA SZILVIA – FARKAS CSILLA

A NAGYKÖKÉNYESI ÁLTALÁNOS ISKOLA SZEMLÉLTETŐ GYŰJTEMÉNYÉNEK
RÉGÉSZETI TÁRGYAI

Nagykökényesen az 1970-es években alakult meg a helyi általános iskolában egy régészeti szakkör Szántó Lóránt szaktanár és Török László iskolaigazgató vezetésével. A szakkör célja volt, hogy iskolaidőben, jó érdemjegyért cserébe a diákok kijártak a falu határába régészeti korú tárgyakat gyűjteni a tanárok felügyelete alatt. A gyűjtőutak során talált leletekből az egykori iskola épületében, a Dessewffy-kúriában, egy kisebb kiállítást rendeztek meg, amely a 2010-es évekig volt látható. A leletanyag hosszas kallódás után a Hatvany Lajos Múzeum raktárába került nyilvántartásba vétel és feldolgozás céljából. Jelen tanulmányunkban a gyűjtemény jellegzetes darabjait mutatjuk be korszakonkénti felbontásban. A feldolgozott leletanyag helytörténeti szempontból mindenképp jelentős, hozzájárul Nagykökényes régészeti topográfiájának kibővítéséhez.

NAGY NÁNDOR

A KÖZÉPKORI KISHATVAN

TÖRTÉNETI VÁZLAT EGY ELFELEDETT PEST MEGYEI TELEPÜLÉSRŐL

A tanulmány a Zagyva nyugati partján, a 13–14. század fordulóján létrejött, majd a török hódítás idején elnéptelenedett, Pest vármegyei Kishatvan történetét dolgozza fel, amelyet kezdetben faluként, később mezővárosként említettek a források.

A kutatás különválasztja a középkori Kishatvant a korabeli névrokon településektől és a mai Hatvanhoz tartozó azonos nevű városrésztől, rámutatva a történeti források félreértelmezéséből adódó kihívásokra. Korábban nem vagy kevésbé ismert kútfők segítségével feltárja a település főbb történeti csomópontjait, illetve részletesen megvizsgálja a Zagyva két partján fekvő Kishatvan és Nagyhatvan komplex középkori kapcsolatrendszerét. Egyúttal kísérletet tesz több tisztázatlan

P Á L Y Á Z A T I B E S Z Á M O L Ó

történeti kérdésre választ adni, azzal a nem titkolt céllal, hogy megalapozza a későbbi, a földrajzi lokalizációval foglalkozó tanulmány tartalmát.

BUJDOSNÉ PAP GYÖRGYI SUKÁN JÁNOS KASSAI POLGÁR TESTAMENTUMA

Muzeológusként sokféle módon gyarapíthattam a Dobó István Vármúzeum történeti gyűjteményét. Hagyományosan ajándékozással és vásárlással magánszemélyektől vagy online aukciós portálok kínálatából válogathattam. De kétség kívül a legérdekesebb és legizgalmasabb eset az az árverés volt, amelyen Sukán János kassai polgár iratait sikerült megszerezni, melyet a Központi Antikvárium rendezett meg 2015 decemberében.

Két 16. századi, kassai pecséttel ellátott iratot kínáltak megvételre, amelyek ahhoz a Sukán Jánoshoz köthetők, akiről Gárdonyi Géza is írt Egri Csillagok című regényében. Így olyan értékek kerültek az intézmény birtokába, amelyek különleges jelentőségűek, mivel eddig nem volt olyan eredeti dokumentuma a múzeumnak, amely szorosan kötődik a az 1552-es ostromhoz és a regényhez.

Az esztergomi nemes Sukán János számtartó, vagyonos kassai polgár volt élete utolsó szakaszában. Esztergomi lakos volt, de a város 1543-ban történt eleste után onnan elmenekült, majd Egerben kapott hivatalt. Először 1550–56 között püspöki számvevőként, 1558–60 között királyi számvevőként, végül 1564–65-ben kamarai udvarbíróként állt az egri vár szolgálatában. Az 1552-es ostromban is részt vett, Tinódi Lantos Sebestyén és Csabai Mátyás le is jegyezték, hogy milyen vitézül küzdött a török ellen. Nevét azonban Gárdonyi Géza tette halhatatlanná Egri csillagok című regényében. Sukán hosszú egri karrierjének köszönhetően sok birtokadománnyal gyarapította vagyonát, aminek köszönhetően új egzisztenciát teremtett magának és családjának. Birtokai voltak Gömör, Torna, Borsod, Külső-Szolnok, Szabolcs, Szatmár, Zemplén, Nógrád és Abaúj vármegyékben.

A 2015-ban a Dobó István Vármúzeum tulajdonába került két 16. századi irat, pontosan dokumentálja, hogy Sukán János milyen tehetős ember volt.

A végrendelet Kassán, 1581. augusztus 23-án készült. Sukán János második felesége, Anna asszony és fia, Sukán Pál között szétosztandó vagyonról rendelkezik, melynek jelentősebb elemei egy erdőbénye szőlő és ház, kassai ház, szőlőbirtok, szántóföld, rét, valamint arany- és ezüstpénz voltak. Egri tulajdonai is szétosztásra kerültek családtagjai között. Jótékony célra is adományozott egy ispotály és az iskola számára. Kassa város papírfelzetes viaszpecséttel ellátott megerősítése 1582. október 24-én kelt.

A tanulmányban Sukán János kassai polgár testamentuma (TDGY 2017.1.1.) kerül publikálásra.

B. GÁL EDIT

„Anya rosszabbat nem szülhetett e Földre”

HÁZASTÁRSI VITA A 18. SZÁZADBAN

Az elmúlt évszázadokban a főúri családokban legtöbb esetben érdekházasságok kötöttek. Ezek jobb esetben egymás tiszteletén, sőt szeretetén alapultak, de voltak, ahol a kölcsönös összhang nem jött létre. Ilyen volt Orczy István és Petrovay Zsuzsanna házassága is. A fennmaradt levelezésből

kirajzolódó kép egy szinte betegesen kölcsönökből költekező „kikapós” asszonyt mutat, akit férje először szép szóval, majd tettelegességgel próbál jobb belátásra bírni, míg végül eltaszítja magától. Vajon miért alakulhatott ki ez a helyzet? Ki a hibás? A férj, aki a vagyonszerzés lázában „egyedül” hagyta asszonyát, házáat, vagy a feleség, aki nem törődve a család rangjával, kockára téve az őt illető Nyáry-birtokok egy részét is, csak saját boldogságát keresi? Mi az ok? A viszonylag nagy korkülönbség vagy a nagy társadalmi különbség? A tanulmány ezekre a kérdésekre keresi a választ a fennmaradt családi levelek alapján.

FEJÉR INGRID

AZ 1848–49-ES FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC EREKLYÉI A DOBÓ ISTVÁN VÁRMÚZEUMBAN

Ahogy nemzeti emlékezetünk egyik meghatározó eleme az 1848–49-es forradalom és szabadságharc, úgy a Dobó István Vármúzeum gyűjteményében is különleges helyet foglalnak el történelmünk e kiemelkedő jelentőségű eseményéhez kapcsolódó relikviák. Az elmúlt néhány évtizedben az ebből az időszakból származó, vagy ahhoz kapcsolódó emlékeink közülük több is szerepelt a jeles évfordulókat megidéző tárlatainkon. Közülük néhány konkrét személyhez köthető, mint például Csiky Sándor személyes tárgyai, Mesterházy István heves vármegyei nemzetőr parancsnok szablyája, vagy Komay István honvéd dokumentumai, mások a helyi forradalmi eseményeket reprezentálják, mint az eredeti 48-as kokárda, vagy intézményekhez köthetők, mint az egri tábori kórház pecsénymódja, vagy a Heves Megyei Honvéd Egylet pecsétje.

PAP JÓZSEF

A NÉPKÉPVISELETI RENDSZER A DUALIZMUS KORI EGERBEN

Az 1848-dik évi április törvények biztosították Eger városa számára, hogy a régen áhított országgyűlési képviseltest meg szerezzék. A szabad királyi városi rangot ugyan már nem kaphatta meg, de önálló képviseltesttel felruházott város lett. 1848 és 1918 között ugyan 18 választásra került sor, azonban elég egyhangúan alakultak az eredmények. 1848 és 1875 között Csiky Sándor, 1875 és 1878 között Babics István, 1878 és 1896 között Szederkényi Nándor, majd egy ciklusra Lukács László, majd 1901-től 1906-ig újra Szederkényi volt a képviselő. Főispáni kinevezését követően Babocsay Sándor vette át posztját. 1910 és 1918 közötti, a háború miatt meghosszabbított ciklusban Zichy János képviselte a várost. Miniszteri kinevezése miatt Zichynek a kor szabályait követve azonban le kellett mondania és az 1918. június 11-én tartott választáson elbukott Vass Jánossal szemben.

A tanulmány ezeket a választásokat tekinti át, bemutatja a képviselőket, elhelyezi Egert az ország politikai térképén, és összefoglalja azokat a kutatási eredményeket, melyek egy-egy részletről már napvilágot láttak.

MÉSZÁROS ÁDÁM

AZ ÉSZAK-HEVESI NÉPTANÍTÓK MINDENNAPJAI A POLGÁRI MAGYAR ÁLLAM ELSŐ ÉVEIBEN 1869 ÉS 1876 KÖZÖTT

Az 1868. évi 38. törvénycikk, vagyis az Eötvös-féle népoktatási törvény kulcsfontosságú szerepet töltött be a magyar népoktatásügy történetében. A jogszabály több helyen is rendelkezett az elemi iskolai néptanítókról, például a 133. § a felekezeti iskolákra is kötelező érvénnyel mondta ki, hogy a tanítói állásokra kizárólag képezdei oklevéllel rendelkező néptanítókat lehet kinevezni. Ugyanakkor a törvénycikk a 142. §-ban a tanítók fizetését is szabályozta, melynek értelmében az elemi iskolai rendes tanítók évi készpénzfizetése nem lehet kevesebb 300 forintnál, a segédtanítóké pedig 200 forintnál. Ehhez társult még a lakás, illetve ¼ hold kert is. Ez azonban csak a községi iskolák néptanítóira volt kötelező érvényű, az egyes felekezetek a népoktatási törvény 11. §-a értelmében saját hatáskörükben dönthettek néptanítóik javadalmazásáról. Az 1870-es évek elején az országos viszonylatban is tapasztalható tanítóihiány miatt a törvény engedményt tett az olyan néptanítókkal szemben, akik a hatálybalépéskor már hivatalban voltak, de tanítói oklevéllel nem rendelkeztek. Ezek a tanítók csak azzal a feltétellel tarthatták meg állásukat, ha a tanfelügyelő előtt bizonyítani tudták tanítási gyakorlottságukat, képességüket. Ennek hiányában viszont póttanfolyamot voltak kötelesek végezni. A néptanítói professzió legfontosabb intézményi keretét tehát a tanítóképzők adták azáltal, hogy a szakma gyakorlását a népoktatási törvény a képesítés, a tanítói oklevél megszerzéséhez kötötte. A tanulmányban áttekinti, hogy a népoktatási törvényben foglalt rendelkezéseket hogyan tudták megvalósítani egy olyan vármegye elemi népiskoláiban, ahol egyben érseki központ is volt. Ennek köszönhetően képet kaphatunk a népiskolák tanítói állományáról, a tanítók képzettségéről, valamint a tanítók javadalmazásának változásairól a modern polgári magyar állam megszületését követő első évtizedben. A vizsgálat során a tanulmány kitér arra is, hogy az érseki központ léte, közelsége hogyan hatott a tanítóképzésre, a tanítói professzió jellemzőire, természetesen mindezt országos kontextusba helyezve és vizsgálva.

HADOBÁS ESZTER

A JOGAKADÉMIAI KÉPZÉS TÖBB LÉPCSŐS ÁTALAKÍTÁSA ÉS MEGVALÓSÍTÁSA-AZ EGRI JOGAKADÉMIÁN 1874 ÉS 1913 KÖZÖTT

A tanulmány az Egri Érseki Jogakadémia 1862 és 1918 közötti történetének vizsgálatával foglalkozik. A hallgatók társadalmi hátterének vizsgálatakor kiemelt hangsúlyt helyez a jogakadémiai képzés több lépcsőben megvalósított átalakításának bemutatására. Kutatja, hogy az 1874-ben kezdődött és 1913-ban befejeződött átalakítások hogyan hatottak általánosságban a jogakadémiai képzésre és a jogakadémiákon tanulmányokat folytató diákok számának alakulására. Milyen szintű elkülönítés valósult meg ezzel az egyetemi jogi képzéshez képest? Milyen kritikák érték a jogakadémiákat? Az itt felsorolt kérdések megválaszolását tűzte ki célul, az egri jogakadémia példáján keresztül. Ezzel a kérdéssel a szerző már foglalkozott egy korábbi tanulmányában, de akkor csak az 1874 és 1889 között bekövetkezett képzésbéli változások eredményeire fókuszált. Ezt szeretné most kiterjeszteni 1913-ig, miáltal egy átfogóbb képet kaphatunk a jogakadémiák és benne az egri intézmény átalakításának okaival, következményeivel kapcsolatban, valamint arról, hogy az átalakítások megvalósításai milyen nehézségekkel jártak. Meg kell említeni, hogy ezzel az időszakkal az egri jogakadémia történetét bemutató számos más tanulmány is foglalkozott, azonban a szerző fontosnak tartja több levéltári forrás bevonását a vizsgálatba, amelyek véleménye szerint még jobban meg tudják világítani ennek az időszaknak a fontosabb változásait: pl. iktatott iratok és iskolai anyakönyvek bevonásával, valamint az egri jogakadémia történetírójának, dr. Udvardy Lászlónak Az Egri Érseki Joglíceum története (1740–1896) című munkájának felhasználását és az egri intézmény évkönyveinek vizsgálatát a tanulmány megírásánál.

MOLNÁR DÁVID
ADALÉKOK AZ EGRI MUNKÁSMOZGALMI IRÁNYZATOK KIALAKULÁSÁNAK
TÖRTÉNETÉHEZ.

Szabó Sándor útja a legényegylettől a szocializmusig

A 19. század folyamán Eger városa a magyarországi katolikus egyházszervezet kiemelkedő központja volt. A város belső életére ennél fogva nagy hatása volt a katolikus egyháznak. A század második felében Egerben is megjelentek a különböző szociális ideológiák, melyek különböző mozgalmakban történő adaptálása először egyházi vezetéssel történt. A vallási alapon szerveződő munkásmozgalom ugyanakkor megteremtette a lehetőségét annak, hogy a baloldali, materialista és antiklerikális szocializmus is teret kaphasson. Ez a szakadás elsősorban egy egri szabó, Szabó Sándor életén és pályáján követhető a legjobban. A nehezen rekonstruálható életút ugyanakkor remekül szemlélteti a szocializmus és a különböző munkásmozgalmi irányzatok adaptációjának sokszínűségét, melyre a város társadalmi és gazdasági meghatározottsága mellett a korszak politikai és eszmei változásai is hatással voltak.

GYEBNÁR KRISTÓF

„Milassin Kornél ellen a támadást akkor fogjuk megindítani, amikor a vármegyében a választott tisztviselőket megválasztottuk”

HEVES VÁRMEGYE KÖZIGAZGATÁSÁNAK ÚJJÁSZERVEZÉSE ÉS A FŐISPÁNT ÉRT
TÁMADÁSOK, 1944–1945

Magyarország köztörténetében a rövid 20. század az átmenetek korának tekinthető, az első világháború végétől az 1989/1990-ig eltelt bő hetven esztendő alatt legalább nyolc olyan politikai fordulat követte egymást, melynek során a fennálló struktúrát egy új, a régitől jelentős mértékben eltérő rendszer váltotta fel. Az átmenetek során az újonnan berendezkedő hatalom jellemzően az állam- és közigazgatási rendszert is megújította vagy gyökeresen átformálta, amely szervezeti és személyi változásokat is eredményezhetett. Elemzésem középpontjába a 20. század nyolc fordulata közül a második világháborút követően 1945-ben, valamint az 1948-ban a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt fúziójával kibontakozott átmenetek közigazgatást érintő változásait helyezem. Tekintettel a téma összetettségére és a feldolgozható forrásanyag mennyiségére, tanulmányomban mindössze egy vázlatos összefoglalót szeretnék nyújtani Heves vármegye közigazgatásának 1944 decemberét követő reorganizációjáról, hangsúlyt helyezve annak bemutatására, hogy milyen sajátosságok voltak megfigyelhetők a formálódóban lévő politikai struktúra által meghozott döntések helyi szintű végrehajtásában. Emellett röviden kitérek arra, hogy az újjászervezést követően milyen konfliktusok jellemezték a működését, valamint bemutatom, hogy az 1948–1949-es átmenetet követően hogyan zajlott a vármegyében teljeskörű átszervezése, a tanácsrendszer bevezetése. Az elemzés során a szervezeti keretek újjászervezését érintő kérdések mellett hangsúlyt helyezek a személyi állományban megfigyelhető változások, belső konfliktusok, illetve a tisztviselőket ért kihívások bemutatására is. A tanulmány célja, hogy közigazgatástörténeti adalékokkal gazdagítsa a Heves vármegye másodig világháború utáni történetét feldolgozó szakirodalmat, valamint további kutatási irányokat jelöljön ki.

GÁL MÁTÉ

RÁKOSI MÁTYÁS KECSKEMÉTI BESZÉDÉTŐL NAGY IMRE KURZUSVÁLTÁSÁIG. KULÁKPOLITIKA EGERBEN (1948–1953)

Rákosi Mátyás 1948. augusztus 20-án megtartott kecskeméti beszédében bejelentette a gazdaság szocialista átszervezését, az államosításokat, valamint a mezőgazdasági termelőszövetkezetek létrehozását. A magyar vidék szovjetizálásának programjával párhuzamosan megjelent a gazdaelítként is azonosítható módosabb parasztok elleni fellépés igénye, amely idővel a jogszabályok szintjén is realizálódott. A szovjet mintára megalkotott pártállami narratívában a társadalom számára leginkább a politikai sajtó hasábjain a „kulák nagygazdaként”, „kupecparasztként”, „zsíros nagygazdaként” a dolgozó kis- és középparaszt ellentétpárjaként jelent meg a társadalmi réteg. A klérus mellett a vidék másik ellenséges elemének beállított kulákok korlátozása változatos formát öltött. Ide sorolható a propaganda által sulykolt megbélyegzés, a fizikai erőszak, a különböző jogcímenek kiszabott büntetések, a perek, vagy az irányított kitelepítés. Az iparnak alárendelt mezőgazdaságból történő mindennapi megélhetést talán a legkomolyabban a folyamatosan változó, ezáltal egyre komolyabb terhet jelentő beszolgáltatási rendszer veszélyeztette. A parasztság egészét sújtó terheken felül a kulákoknak 1948 nyarától újabb nehézségekkel kellett szembesülniük. A kormány 1948. június 27-én a 7090/1948. számú rendeletével elrendelte a mezőgazdaság-fejlesztési járulék fizetését. A módosabb gazdák számontartása a települési közigazgatás feladata volt, a helyben készült kuláklistákra a pártállam, az osztályharc fontos eszközeként tekintett. Idővel a kuláklistán szereplők a gazdasági nyomás hatására inkább szabadultak földjüktől, ugyanakkor a kulákok köre folyamatosan bővült. Kuláknak minősült ugyanis az, akinek cséplőgépe, korábban malma, vagy kocsmája volt, kereskedelemmel foglalkozott, továbbá szintén e stigmatizált csoportba került az, aki „kizsákmányoló módon” béreseket foglalkoztatott. De bőven látni a kuláklistán szereplők között olyanokat is, akik az előző rendszerben betöltött tisztségük, vagy egész egyszerűen „ellenséges viselkedésük” miatt „osztályidegennek” számítottak.

A tanulmány az előzőekben taglalt folyamatok ismertetésére tesz kísérletet Eger tekintetében. Levéltári források segítségével igyekszik meghatározni a városban nyilvántartott kulákok számát. A kuláklajstromok kialakítását folyamatosan a politikai igények határozták meg, összeállításuk kényes és kellemetlen feladat volt. Érdemes tehát megvizsgálni a központi irányelvek helyi lecsapódásait, a kuláklistán felülvizsgálatának lokális sajátosságait, a revíziók során végbement esetleges konfliktusokat. A nyilvántartott nagygazdáknek a listázás mellett el kellett viselniük a stigmatizált létből fakadó egyéb kellemetlenségeket is. A kulákok korlátozása szintén központi intenciók alapján történt és a minisztériumok, valamint a megyei tanács utasításaiban öltött testet. Gyakori problémát jelentett a beszolgáltatási kötelezettség elmulasztása, ami kötelező retorziót vont maga után. A mulasztás fakadhatott anyagi nehézségből, esetleg ellenállásból. A hatóságok a megyei tanács határozatainak megfelelően azonnal bírságot szabtak ki, több esetben feljelentést tettek a „vétkesekkel” szemben. A begyűjtést ellenőrző városi bizottságok jelentései érzékletes képet nyújtanak a beszolgáltatást elmulasztó nagygazdákra gyakorolt nyomásról, a gazdaelít reakcióiról. A helyi közösségben ismert, tekintéllyel rendelkező módosparasztok tettei azonnal publicitást kaptak. A kulákkérdés a belügyi propagandában kiemelt pozíciót foglalt el, a bíróságok hetenként közölték az egri nagygazdák ügyeit is tartalmazó, sajtóközlésre alkalmas ítéletek rövid kivonatát a megyei tanács titkárságával. A megyei sajtó hasábjain a bevádolt gazdák kizsákmányolóként, a termelőszövetkezetek, a begyűjtés, a közellátás és a szocialista fejlődés kerékkötőiként jelentek meg, többször a város hangoshíradója is számot adott „vétkeiről”. A fennmaradt kútfők a gazdaelít korlátozásának sajátosságainak feltárása mellett így alkalmassá válnak egyéni sorsok bemutatására is. Az tanulmány a Nagy Imre névvel fémjelzett kurzusváltással bekövetkező enyhülés periódusával zárul. A mezőgazdaságot sújtó irracionális elvárások lazulásával a kulákokra helyezett nyomás is enyhült, a kuláklistán a Belügyminisztériumba szállították. A kulákkérdés intenzívebben az „új szakaszt” követő Rákosi Mátyás sztálinista restaurációjával került ismét központi helyre, ám az 1956-os forradalomig tartó időszak vizsgálata meghaladná jelen értekezés kereteit.

GORTVA JÁNOS

A SPORT, MINT A PROPAGANDA ESZKÖZE HEVES MEGYÉBEN A RÁKOSI-KORSZAK KEZDETÉN

A totális diktatúrák – így a Rákosi-rendszer is – az élet minden területét befolyásolni akarták, az emberek leghétköznapiabb cselekedeteit, szokásait is irányították, szabályozták, illetve erre törekedtek. A 20. század ordas eszméin alapuló jobb- és baloldali diktatúrák hamar rájöttek arra, hogy a sport egyszerre lehet a honvédelem és a propaganda eszköze.

A tanulmányban a szakirodalom elemzésén túl primer levéltári forrásokat feldolgozva vizsgáljuk meg azt a folyamatot, ahogyan a rendszer lassan átvette az uralmat a sportirányítás felett és a propaganda eszközévé tette azt. Áttekintjük a szovjetizált Magyarország sportpolitikai törekvéseit, illetve a Rákosi-rendszer (sport)politikai jellemzőit, így országos, sőt – a szovjetizálás mintáinak azonossága okán – lényegében nemzetközi kontextusba helyezzük a kérdést. Ezt követi a levéltári anyagok felhasználásával a Heves megyére vonatkozó vizsgálat. A kutatási terület – a gazdag iratanyag ellenére – viszonylag szűkösen feltárt, így a tanulmány mindenképpen gazdagítani tudja a vármegye történetére vonatkozó ismereteket.

SZUROMI RITA

A MEGYEI SAJTÓ ÉS A PÁRT KAPCSOLATA A KÁDÁR-KORSZAKBAN

A Kádár-korszakban Heves vármegye hivatalos napilapja az MSZMP Heves megyei elnöksége és a Heves Megyei Tanács által kiadott *Népújság* volt. A pártállam időszakában nemcsak a lapstruktúrát és a feldolgozott témákat határozták meg, de a szerkesztőségben dolgozók személyéről is döntöttek. A sajtó működése minden korban és társadalomban leképezi a társadalmi és politikai viszonyok alakulását, s ez a Kádár-korszakban sem volt másképp. Az újságírók mozgásszabadsága az első évtizedben minimális volt, a rendszer erjedése viszont egyre nagyobb mozgásteret adott a szerkesztőknek és az újságíróknak: az 1970-es évektől a szigorú felügyelet lazulni kezdett, egy évtized múlva a párt döntései pedig jószerével már csak iránymutatásként működtek. Ennek lett az egyik következménye, hogy Heves megyében a sajtó munkatársai hatékonyan közreműködtek a rendszerváltás előkészítésében, mivel az egyre nagyobb szabadság lehetőséget adott számukra a rendszerkritika megfogalmazására.

A szerkesztőségek és az ott dolgozó újságírók minden korban a lokális elit tagjainak számítottak, helyzetüket úgy jellemezhetnénk, olyan értelmiség szerepét töltötték be, akik hidat képeztek a politikai- és gazdasági elit szereplői, valamint az olvasók között. A rendszernek szüksége volt azokra az írástudó emberekre, akik akarataikat közvetíteni tudták a „dolgozó nép” felé, s ez idővel bizonyos mértékű kompromisszumokra kényszerítette az államhatalom képviselőit. Az állam és a média viszonzossági elve minden korban működött. A viszonzosság pedig előbb-utóbb a kölcsönös elfogadás, együttműködés majd tolerancia irányába hatott.

Heves vármegye helyzete a megyei napilapok közt is különlegesnek mondható. Az újságírás színvonala a szovjetizáció előtt is magas volt, a *Népújság* elődjének számító lapokban irodalmárok, költők, tanárok, egyházi személyiségek publikáltak rendszeresen. A megye olvasói hozzászórtak egy közép- vagy felsőpolgári hangvételhez, életstílushoz, mentalitáshoz. Ezt a hagyományt a pártállam erőszakkal sem tudta megtömi.

Tanulmányunkban a pártarchívumban megmaradt, elsősorban a Végrehajtó Bizottságban keletkezett dokumentumokat, utasításokat vetjük össze a *Népújság*ban megjelent cikkekkal, s ennek alapján arra keressük a választ, mekkora mozgásteret maradt az egypártrendszer időszakában a megyei lap munkatársainak, s ezt milyen társadalmi és gazdasági hatások szűkítették, vagy tágították időről időre.

CSÁSZI IRÉN RUPERT ANTAL EGRI KÁDÁRMESTER GÖRE HORDÓI

Rupert Antal kádármester 1879-ben született Devecseren. Szőlészeti és borászati iskolát végzett és a kádármesterséget is kitanulta. 1908-ban az egri szeminárium birtokán szőlőtelepítő volt. Később pincemester, majd önálló iparos, s a legnagyobb kádárüzem birtokosa lett Egerben. Több ipari kitüntetést, elismerést is kapott. Műhelye Egerben, a mai Rákóczi út 6. szám alatti területen állt. A Dobó István Vármúzeum néprajzi gyűjteménye 2 db díszesen faragott, tojás-ovális formájú, 494 literes hordót őriz Rupert Antaltól, melyek az 1922 évi Budapesti Országos Szőlő-és Borgazdasági kiállításon aranyérmeket nyertek. A hordók középpontjában díszítő faragással Gárdonyi Géza népszerű 1895-től megjelenő Göre-könyveinek figurái jelennek meg. Körülöttük szőlőfürtök, szőlőlevél indák és jellegzetes Göre idézetek olvashatók, „*Bolond az aki tebbet dolgozik mint amennyit musaj*” „*Szép asszony mög az bor mög vigasztal mindönkor*”. A hordófenék díszítő faragásait az egri Tajthy Kálmán faszobrász készítette. Rupert Antal kádárüzemét, Tajthy Kálmánnal készült közös munkáit, a családi visszaemlékezések és megőrzött dokumentumok, rajzok, fotók feltárásával mutatja be a tanulmány.

ZÁBRÁTZKY ÉVA HOLLÓ VALÉRIA ÉS A NÉPI IPARMŰVÉSZET

A Dobó István Vármúzeumban 2022 tavaszán nyílt meg az a kiállítás, amelyben Holló Valéria műgyűjtő, műkereskedő és iparművésznő életét, és az általa létrehozott gyűjteményt mutatjuk be. Férjével, Szegedy-Maszák Györggyel közösen egy olyan népművészeti anyagot gyűjtöttek össze, ami a két világháború közötti Magyarország egyik legjelentősebb ilyen jellegű tárgye gyűjtése volt.

A gyűjtő és a kereskedelmi tevékenység mellett Holló Valéria saját maga is megtanult számos hímzés, fonás és szövés technikát, illetve a szűrszabó mesterséget is. Iparművészként alkotói pályázatokon, kiállításokon vett részt. Alapító tagja volt a „Háziipari és Gazdasági Hitelintézet Rt.” cégnek, melynek céljai között szerepelt a háziiparosok hitellel való ellátása, háziipari alapanyagok vétele és eladása, háziipari munkálatok szervezése.

A népművészeti alkotókkal szoros kapcsolatot ápolt, a népművészeti boltjában egy idő után már elsősorban hiteles másolatokat árult, a régi darabokat megtartotta saját gyűjteménye számára. Számos ügyeskezdő falusi népművész felfedezése az ő nevéhez kötődik, számukra folyamatos megrendeléseket adott. A gyűjtőútak során felfedezték a magyar pásztorművészet kimagasló mestereit, Somogy megyében idősebb Kapoli Antalt és fiát, akik magas színvonalon művelték a fafaragás különböző technikáit. Holló Valéria 1930–1942 között készült szarusótartókat, tülköket, fából faragott botokat, díszdobozokat vásárolt a két Kapolitól. Herczeg Mihály nógrádi, Breglovics Kálmán pölöskei és Soós Lajos Zala megyei faragópásztorok rendszeresen dolgoztak a népművészeti mintabolt számára. Valamennyien a népművészet mesterei cím elismerésben részesültek az 1950-es években.

Volt olyan időszak, amikor 60–80 háziiparosnak adott munkát, hímzéseket, szötteket, fafaragásokat, fazekasmunkát készítettett eladás céljából.

Egyes alkotók idényjellegűen hímeztek, pl. a sárközben főként hímzésével foglalkoztak, városi vásárlók, gyűjtők megrendelésre terveztek, hímeztek. Az 1930-as években már a népi iparművészet kezdete bontakozott ki. Ebben a folyamatban Holló Valéria tevékenyen részt vett. Erről a hímző asszonyokkal, ügyes kezű népművészekkel folytatott levelezés tanúskodik, melyről Viski Károly is említést tesz a gyűjteményt értékelő leírásában 1944-ben. Nemcsak textilmásolatokat készítettett, hanem bútormásolatot is, legfőképpen székeket. Györffy István javaslatára Blahut Antal asztalosmesterrel dolgozott.

Budapesten személyesen kereste fel a középiskolák rajz és kézimunka tanárait, arra biztatva őket, hogy a népművészetet alkalmazzák az oktatás során.

Holló Valéria üzletét, gyűjtői és iparművészeti tevékenységét az 1950-es államosítás derékba törte. Az üzletet államosították, gyűjteményt lefoglalták, egy része az egri múzeumba került. A Dobó István Vármúzeum „Magyar minta – Holló Valéria” című kiállításával tiszteleg a

BÉCSINÉ GÁRDONYI ÉVA – SZ. KIRÁLY JÚLIA GÁRDONYI GÉZA ELTITKOLT FELESÉGE ÉS LEGKISEBB GYERMEKE

2022-ben kereste meg a Dobó István Vármúzeumot Bécsiné Gárdonyi Éva, Gárdonyi Géza negyedik gyermekének leszármazottja. Tudjuk, hogy Gárdonyi Géza Egerben nyugszik, de az, hogy Gárdonyi Géza feleségét Győrben temették el, még a városban sem közismert tény. Sem az, hogy ma is a győriek közt él a Gárdonyi unoka felesége és lánya, és hogy a mai Tihanyi úton álló „hétemeletesben” a 80-as évek elején még ott lakott a Láthatatlan ember írójának megkérdőjelezett származású fia és unokája. A Győr-szigeti síron ennyi áll: „Gárdonyi család”. A sírt csak az látja meg, aki keresi. Itt nyugszik Gárdonyi Géza író felesége, mellette megbélyegzetten született legkisebb fiuk, menyük és unokájuk. Úgy tartják, az író házasságából nem maradt fenn levél, mert Gárdonyi mindet elégette. Hatalmas kíváncsiság övezte hajdan ezt a házasságot, de azóta sem gondolta senki, hogy a feleség is őrzött leveleket, amelyek ma egy albumban sorakoznak a győri társasház első emeletén. Bécsiné Gárdonyi Éva többéves munkával rendszerezte az anyagot, most pedig úgy döntött: megvédi apósa és az író feleségének emlékét, akiről kedvezőbb képet festhetnek ezek a források. Írása elsősorban személyes visszaemlékezés. Ami a tanulmány különlegességét adja, hogy tartalmazza a levelek betűhív átírását, illetve több levélről fotó is közlésre kerül. A levelek bepillantást engednek egy szerencsétlen frigy történetébe és árnyalják az író házasságáról kialakított képet.

H. SZILASI ÁGOTA MŰTÖRTÉNET – ÁRPÁD FEJEDELEMMÉ VÁLASZTÁSA, 1854 Kovács Mihály (1819-1892) festménye alapján készült litográfia

Kovács Mihály (Abádszalók, 1818 – Budapest, 1892) festőművész – akinek közel százharminc festményét és rajzát őrizzük Egerben – a bécsi akadémián jeles mestereknél tanult. Itáliában élt közel hat esztendeig, ahol európai műveltségű alkotóvá vált. 1848-ban a forradalom hírére hazajött, de a szabadságharc leverését kövező években kevés megrendelésre számíthatott. Egerben mégis pártolókra, sőt barátokra talált, így 1849-től itt élt 1854-ig. Munkásságának ehhez a korai szakaszához köthető a dolgozat témáját inspiráló mű, mely a magyarországi romantika legmarkánsabb műfajának, a történeti festészetnek egy korai remeke, s mely meghozta alkotója számára a sikert és a hazai művészeti élet ünnepeit festőjévé avatta. A Dobó István Vármúzeum gyűjteményébe került litográfia egy 1853-ban Egerben készült festmény alapján készült, mely a második világháború idején megsemmisült. Már a története – a megszületésétől a pusztulásig – is kalandos, de a képtéma utóélete is jelentős kultúrtörténeti aspektusokat hordoz egészen az 1854. február 15-i Pesti Műegyleti kiállításon történt bemutatásától a millenniumi ünnepségekig. Árpád pajzsra emelésének jelenete a magyar vezér- s királyválasztás ősi hagyományát állította a nézők elé a meg nem választott és meg nem koronázott Ferenc József önkényuralma idején. A Bach-korszak légkörében nyilván politikai felhangjai volt. A kompozíció népszerűségének jeleként ráfestették óráképekre, iskolai tablót készítettek belőle, felhasználták még a tájékoztatók díszítésénél is, de központi csoportozata a Millenniumi ünnepségek plakátjára, emlékéreire is felkerült 1896-ban.

BOROS LILI

VIZUÁLIS ÉS SZÖVEGES NARRATÍVA LESZNAI ANNA A *KIS PILLANGÓ UTAZÁSA LESZNÁN ÉS A SZOMSZÉDOS TÜNDÉRORSZÁGBAN* CÍMŰ MESEKÖNYVÉBEN

Az írás Lesznai Annának az általa illusztrált meseszövegeit vizsgálja a képi és szöveges narratíva módozatainak meghatározása érdekében. Kitér a térábrázolásra, a kert ábrázolásának képzőművészeti hagyományaira és azonosítja a vizuális történetelbeszélés monoszcenikus jellegét. A *kis pillangó utazása Lesznán és a szomszédos tündérországba* című mese szövegében a nézőpont- és helyváltásokon keresztül létrejövő, a valóság és fikció közötti állandó határátlépést, a *metalepszist* emeli ki, melyet a képtáblák a közeli és távoli nézőpont alkalmazásával, de kevésbé rendszerszerűen követnek. A térbeli változásokon keresztül rajzolódik ki a cselekvő „én”, a képzeletben és belső helyszíneken megtett útja: az elbeszélés során az imaginatív térben létrejövő „én” megteremtésének folyamatát követhetjük nyomon. A *kis pillangó...*-ban a vizuális és szöveges narratíva, a felhasznált toposzok és motívumok, valamint a síkszerűséget és ornamentális rendszert megteremtő vizuális elemek vizsgálatával Lesznai Anna művészetének értékeléséhez, hagyománykövetéséhez és modernizmusához való viszonyának tisztázásához járul hozzá a tanulmány.

TÓTH GRÉTA

ÖRÖKTELEN ÖRÖKSÉG – KONDOR BÉLA HATVAN KÖRNYÉKÉT BEMUTATÓ LAPJAI A HATVANY LAJOS MÚZEUM GYŰJTEMÉNYÉBEN

1975-ben került a Hatvany Lajos Múzeum gyűjteményébe az a „Heves megye felszabadulásának 15. évfordulójára” címet viselő grafikai mappa, amelyben öt, a hevesi járást bemutató rézkarc szerepel Kondor Bélától. A Gyöngyösön épülő húsüzem, az petőfibányai munkások vagy az ecsédi kőfejtők mindennapjai, nem olyan témák, amelyek kifejezetten jellemzőek lennének Kondor életművére. A Heves megyei községekben élők mindennapjai mindaddig kívül estek a művész érdeklődésén. Mi történt tehát? Hogyan születtek ezek a lapok? Milyen szándékkal készültek? Ahhoz, hogy kérdéseinkre választ kapjunk, némileg vissza kell mennünk az időben és megvizsgálni, milyen hatással volt ez a bizonyos „felszabadulás” a magyar grafika történetére.